

Marksizm ve Siyaset Bilimi: Marx'ın Yöntemi Üzerine Bir Başlangıç

Bertell Ollman

Marksistlerle Marksist olmayanlar arasında, yarım yüzyıldan daha uzun bir süredir sosyoloji, tarih, ekonomi ve felsefe alanında kızıışan tartışmalara siyaset biliminde rastlanmaması çarpıcıdır. Bu durum sadece, özellikle de akademilerinde çok az Marksistin bulunduğu Anglo-Sakson ülkelerinde değil, Marksistlerin ve Marksist düşüncelerin hayatın her alanında önemli bir rol oynadığı kıta Avrupasında da böyledir.

Bu yokluğun açıklanmasını özellikle güçleştiren ise giderek daha fazla sayıda siyaset bilimcinin, yüzeysel konularla uğraşan ve genellikle statükoyu koruyacak biçimde önyargılarla donatılmış olan, disiplinlerine yönelik Marksist eleştirinin esaslarını kabul ediyor olmasıdır. Yakın tarihli bir anket, siyaset bilimcilerin üçte ikisinin, alanlarındaki çalışmaların büyük kısmının 'yüzeysel ve önemsiz' olduğu; kavram oluşturma ve geliştirmenin de 'kılı kırk yarmaktan ve jargondan' çok da fazla bir

şey olmadığı fikrine 'katıldıklarını ya da kesinlikle katıldıklarını' gösteriyor.¹ Siyaset bilimindeki çoğu çalışmanın, gücü elinde bulunduranlar açısından, onu elde etmeye çalışanlar için olduğundan daha faydalı olduğu inancı, aynı ölçüde yaygın olmamakla birlikte taban kazanıyor. Bu önyargılar, yalnızca görgül bulguları açıklamak için önerilen kuramlarda değil; araştırılacak problemin seçiminde, projenin ve sonuçlarının düşünülmesi ve tartışılmasında kullanılan (ve kaynağını kuramdan alan) kavramlarda da vardır. Örneğin mevcut siyasal sistemin meşruluğu ve uzun ömürlülüğü standart varsayımı ile siyaset bilimine giren çarpıtmalar, şimdiden gereğince araştırılmalıdır. Giderek daha fazla araştırmacının, araştırmaya başlamadan kabul ettikleri değerler pek çok açıdan, önyargı -ya da önyargılar her zaman bir düşünce sistemine dayandığından önyargı parçaları arasında en az önemli olanlardır.

Bu, buzdağının görünen kısmıdır, en azından okurlar bunların farkındadır.

Önyargı suçlamasını savunmak, iyi bilindiği gibi, ilan etmekten daha zordur ve önyargı kötü kadere bağlandığında genellikle inandırıcı olmaz. Meslektaşlarımızın pek azı kendilerini gerçekten memur olarak görürler. Aynı siyaset bilimciler, alanlarındaki istilacı önyargıları algırlarlar ve çoğunlukla bunu çözümlemedeki eksiklikleri dolayısıyla kendilerini rahatsız hissederler. Benzer biçimde, ister aynıları ister başkaları olsun, mesleklerini saçmalık derecesinde önemsiz olmakla suçlayan siyaset bilimciler, başka ne çalışacaklarını ve nasıl (hangi kuramlarla, kavramlarla ve teknikle) çalışacaklarını bilmedikleri için aynı saçmalığa katkıda bulunmaya mecbur olurlar. Eksik olan, hem siyasi yaşamı hem de onu anlatmanın kabul edilmiş biçimlerini, yani siyaset bilimini, çalışmak ve açıklamak, araştırmak ve eleştirmek için gerekli perspektifi sağlayacak bir kuramdır. İşte bu kuram, Marksizmdir.

Elverişli görünen koşullara karşın, henüz Marksist bir siyaset bilimciler okulunun ortaya çıkmış olmaması temel olarak hem Marksizmin hem de siyaset biliminin tarihsel özgüllüğünden kaynaklanmaktadır. Marx olgunlaşmış çalışmalarının pek çoğunda ekonomiye yoğunlaşmıştır, ama yazdıkları arasında Fransa ve İngiltere politikası ve Hegel'in erken eleştirisi bir yana, ilk başta ayırt edilenden çok daha fazlası devletle ilgilidir. Özellikle Kapital, Marx'ın bununla ilişkili ekonomik kuramlarının aksine, hiç bir zaman tam olarak geliştirilmemiş bir devlet kuramı içermektedir. Devlet kuramı Marx'ın ekonomik çalışmalarının izin verdiği zamanlarda geliştirmeyi umduğu bir konuydu. Marx, kapsamlı projesinin taslağında, devlete kapitalizmin açıklanması bakımından onun bitirilmiş çalışmalarına bir göz atmanın gösterdiğinden çok daha önemli bir yer verir. Marx'ın ölümünden sonra onun izleyicileri, yanlış bir biçimde, değişik toplumsal alanlara onun yayınlanmış yazılarındaki ele alınışına göre bir etki attiler. Bu hata, Marx'ın ekonomik temel ile toplumsal-siyasal-kültürel üstyapı arasındaki ilişki hakkındaki ünlü iddialarının standart yorumuyla kolaylaştırıldı. Eğer toplumun ekonomik yaşantısı diğer alanların karakterinden ve gelişmesinden tek başına sorumluysa, bu alanlarda yaşanan gelişmeler, iç rahatlığıyla ihmal edilebilir, ya da eğer gerekirse ekonomik temelden çıkarsanabilir. Engelsin son mektupları bu yoruma karşı uyanlarla doludur, ancak bunlar çok az etki yapmış gözüküyor. Marx'ın görece önemli izleyicileri arasında yalnızca Lukacs, Korsch ve Gramsci devleti anlamak için bir çerçeve olarak indirgemeciliği (*determinizm*) reddetmişlerdir. Devletin, kapitalist ekonomiyi yönlendirmede her zamankinden daha etkin rolü,

onu yeni bir Marksist kuşağın başlıca araştırma nesnesi yapmıştır. Bu çabanın ilk önemli meyveleri, Ralph Miliband'ın *Kapitalist Toplumda Devlet* (1969), Nicos Poulantzas'ın *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (1968), James O'Connor'ın *Devletin Parasal Krizi* (1973) ve (kendisi bunu inkar edebilecek olsa da) Gabriel Kolko'nun *Muhafazakarlığın Zaferi* (1963) adlı çalışmalarıdır.

Devletin, çoğu Marksistin yorumuna göre, Marksizm içerisindeki önem -siz yeri düşünülürken, siyaset çalışmayı seçen akademisyenlerin bu kurama pek ilgi göstermemiş olması çok da şaşılacak bir şey değildir. Siyaset biliminin ayrı bir disiplin oluş tarihi de bu ilgisizliğin artmasında pay sahibidir. Tüm toplumu anlama girişimleri olan ekonomi ve sosyolojinin tersine siyaset biliminin kökenleri hukuk ve devlet idaresinde yatmaktadır. Siyasal süreçlerin diğer toplumsal süreçlerle ilişkisi içerisinde araştırılmasından çok, siyaset biliminin vurgusu, bütünü bir dilimi üzerine olmuştur. Amaçlar genellikle mevcut siyasal kuramların daha etkin hale getirilmesi etrafında dönmüştür. Ekonomi, sosyoloji ve tarihte, en azından bir dereceye kadar bulunabilecek olan radikal bir geleneğe, bir grup önemli radikal düşünür ya da tutarlı bir radikal düşünce gövdesine siyaset biliminde rastlamak mümkün değildir. Machiavelli'den Kissinger'a siyaset bilimi güce ilişkin gerçekleri anladıkları inancıyla reform ve ilerlemeyi sistem içerisinde arayan ve genellikle aynı derecede pratik yönelimli öğrencilerin ilgi gösterdiği kişilerin alanı olmuştur. Ne var ki, Amerikan yaşantısındaki hayhuyun diğer konularda olduğu gibi bu konuda da bir bedeli olmuştur. Son dönemlerdeki eleştirel uyanı yağmuru (henüz çalışma denemesi bile); *Politics and Society* ve *Kapitalistate* dergilerinin yayınlanması ve "Yeni Bir Siyaset Bilimi İçin Yerel Toplantı"nın (*Caucus for a New Political Science*) örgütlenmesi, siyaset biliminde değişimin başladığının işaretleridir.*

Bu tip eğilimlerin geleceğe izdüşümünü çıkarmak - olağan başkaldırıları dışarıda bırakırsak- siyaset bilimindeki radikal karşı çıkışın giderek Marksist bir karakter kazanacağı beklentisini ortaya koyar. Bunun tam olarak neye benzeyeceği, çözümlenmelerinin ne kadar nüfuz edici olacağı, Marksist olmayanlarla diyalogun ne kadar anlamlı olacağı tartışılmalıdır. Özellikle gelişmenin ilk evrelerinde, Marksistlerin, yöntem sorunlarına, kuşkusuz ikisi birbirinden ayrılabilir ölçüde, kuramsal sorunlara göre öncelik vermelerinin gerekli olduğuna inanıyorum. Çünkü yalnızca Marx'ın kapitalizm hakkındaki çalışmalarını inşa ettiği varsayımları ve araçları, biçimleri ve teknikleri kavrayarak onları kullanabilir, geliştirebilir, değiştirebilir ve hatta uygulamaya koyabiliriz. Hatta belki de, üniversitelerde hocalık yapan Marksistler için, Marksist

olmayan (veya henüz Marksist olmayan) meslektaş ve öğrencilerle iletişimi kurmanın tek yolu olarak bu yöntemi daha açık hale getirmek de aynı derecede önemlidir. Zira kullanılan ortak dil, yaklaşımlarımız arasındaki gerçek uzaklığı gizlemektedir.

Bu makale, sözü edilen öncelikler kavramsallaştırmasını koruyarak Marx'ın yöntemine eğilecektir. Yine de anlaşılmalı bu yaklaşımı gerektiren Marx'ın devlet kuramındaki öğelerin özetlenmesi yararlı olacaktır. Siyaseti ya da başka herhangi bir toplumsal sektörü ele alırken Marx'ın kapitalizmin tümüyle -doğumuyla, gelişimiyle ve toplumsal bir sistem olarak çürüyüşüyle- ilgilendiği belirtmek zorunludur. Daha da özel olarak, Marx mevcut durumun nereden kaynaklandığını, anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde nasıl birleştiğini, değişimi üreten güçlerin neler olduğunu, bu gerçeklerin nasıl gizlendiğini, varolanın (olası alternatifleri içerecek biçimde) nereye doğru evrilme eğiliminde olduğunu ve bu süreci nasıl etkileyebileceğimizi anlamak ve açıklamak ister. Marx'ın devlet kuramı, bu soruların yanıtlarını siyasi arena için arar, ama bunu kapitalizmin karakterini ve gelişmesini bir bütün olarak aydınlatacak biçimde yapar (kapitalist yaşantının diğer veçhelerini ele aldığı diğer kuramları için de aynısı geçerlidir).

Marx'ın devlet kuramında yukarıdaki biçimde ele alınan başlıca konular şunlardır:

1. Devletin bireysel üreticilerden bağımsız hale gelmiş olan işbölümünden kaynaklanan kooperasyon koşullarında kökenini bulan toplumsal bir güç olarak karakteri.
2. İşbölümü yoluyla kurulmuş sosyo-ekonomik ilişkilerin devlet biçimlerine ve etkinliklerine etkisi ve devletin bu ilişkileri istikrara kavuşturmadaki işlevi.
3. Devlet biçimlerinin ve etkinliklerinin değer üretimine ve değer üretiminin altında yatan koşulların yeniden üretimine etkisi.
4. Egemen ekonomik sınıfın devlet üzerindeki gerek doğrudan gerekse dolaylı denetimi.
5. Devletin egemen ekonomik sınıftan belirli bir özerklik kazanmasının koşulları.
6. Siyasetin toplumdaki olağan anlaşılma biçimi, bu anlayışın (hem düşünceleri hem de kategorileri içeren) toplumsal kökeni ve bu algının devletin istikrar sağlama işlevini yerine getirmesine yardımı.
7. Sözü edilen ilişkilere, tarihsel eğilimler olarak ele alındıklarında, içsel

olan, amacı toplumsal güç üzerinde komünal kontrol oluşturmak ya da devletin kendi temellerini ortadan kaldırmak olan bir devlet biçiminin ortaya çıkış olasılığı.

Marx'ın bu konular hakkında ne söylemesi gerektiğini (Marx'ın devlet kuramının güncel içeriği) şu anda vermek olanaksızdır. Ama bu konuların bir listesini yapmak bile içerilen problemlerden bazılarını açığa çıkarır. Marx'ın devlet kuramı belli bir sistem içerisindeki ilişkileri ele almaktadır. Aksi halde Marx'ın pek çok tikel iddiası karışık ve çelişik gözükülecektir. Devleti ekonomik nedenin bir sonucu olarak alan önermeyle bütün toplumsal faktörler arasındaki toplumsal etkileşimden söz eden önerme arasında görünüşte var olan çelişki, bu tür bir zorluğa örnektir. Başka bir örnek Marx'ın geçmişi ve olası geleceği şimdinin bir parçası olarak ele alış biçimidir. İlk ikisinin akla getirdiği bir üçüncüsü, bu tür bağları olan kavramların, günlük dildekenden, en azından kısmi olarak farklı anlamlara gelmesidir. Sadece Marx'ın yöntemine başvurarak bunlar ve bunlarla ilgili problemler çözülebilir.

II

Marx'ın yöntemi üzerine yürütülen tartışmalardan çoğu ya onun felsefesine, özellikle Engels'in ana hatlarını ortaya koyduğu diyalektik yasalarına, ya da *Kapital*'de kullanılan teknikler ve açıklamalara odaklanmıştır. Bu açıklamalar doğru olduklarında bile fazlasıyla orantısızdır. Daha da kötüsü, bu yöntemi kendi çalışmalarına uyarlamak isteyen araştırmacılar için kullanışsızdır. Sayısız varsayım ve usul bir tarafa bırakılmıştır ve onların Marx'ın kuramının kuruluşunda ve kullanımındaki yeri hiç bir zaman açık biçimde ifade edilmemiştir. Bu ihmali gidermeye çabalarken karşıt hataya, aşırı şematikleştirme hatasına düşmüş olabilirim. İzleyen sayfaların okuyucuları bu tehlikeyi akıllarında tutmalıdır.

Başlamadan önce iki kayıt daha gerekli. İlk olarak, Marx'ın meslek hayatındaki dönem farklılıklarına fazla önem atfetmiyorum. Yönteminde hiç değişiklik olmadığı için değil, *Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*'ni yazdığı 1844'ten hayatının sonuna değin yapılan bu tür değişiklikler görece küçük değişiklikler olduğu için. Yine de, olgun dönem yazılarından ve erken dönem çalışmalarından alınan örneklerin meslek hayatı boyunca aynı kalan yönteminin çeşitli yönlerini içerdiğini vurguladım. İkinci olarak, aşağıda ana hatlarıyla ortaya konan yöntem, Marx'ın kapitalizm üzerindeki sistematik çalışmasında kullandığı yöntemdir. Bu nedenle, yönteminin pek çok ögesi *Kapital*'de, yani *Kapital* için yapılan çalışmalarda ve yapıtın son halinde bulunabilir. Ancak daha kısa metinlerde de az sayıda da olsa örnek bulmak mümkündür. Bu öğelerin ne kadarının

Marx'ın farklı çalışmalarında yer aldığı, onun kendi yöntemini kullanmadaki becerisiyle ilgilidir ve ne bu beceri ne de Marx'ın (yöntemle sıklıkla karıştırılan başka bir konu olan) üslubu bu yazıda ele alınmıştır.

Öyleyse Marx'ın yöntemi nedir? Genel bir ifadeyle Marx'ın yöntemi onun gerçekliği kavrama ve açıklama biçimidir; araştırma ve açıklama amacıyla gerçekliğin örgütlenmesi ve işlenmesi için yaptığı herşeyi kapsar. Bu yöntem Marx'ın pratiğindeki beş ardışık aşamayı temsil eden beş düzeyden oluşur: *ontoloji, epistemoloji, araştırma, entelektüel yeneden inşa ve açıklama*. Diğer sosyal bilim yöntemleri de büyük olasılıkla benzer biçimde ayrıştırılabilirler. Marx'ın yöntemini diğerlerinden ayıran şey bu tür aşamaların varlığı değil her bir aşamanın özgül karakteridir.

Ontoloji 'varlık' bilimidir. 'Gerçeklik Nedir?' sorusuna yanıt olarak Marx'ın dünyanın doğası ve örgütlenişi hakkındaki en temel varsayımlarını içerir. Gerçekliğin içsel ilişkili parçalardan oluştuğu ve bu parçaların da genişletilebilir ilişkiler olduğu kavramsallaştırmaları Marx'ın ontolojisinin ikili dayanağıdır. Çok az kişi dünyadaki her şeyin, nedenler, koşullar ve sonuçlar olarak ilişkili olduğunu yadsıyacaktır, pek çokları da bu ilişkiler dışında dünyanın anlaşılabilir olduğu konusunda ısrar edecektir. Marx her bir şeyde bu karşılıklı bağımlılığın içselleştirilmesi konusunda bir adım daha ileri gider ve bir şeyin varlığının koşullarını o şeyin ne olduğunun parçası olarak ele alır. Örneğin sermaye sadece fiziksel üretim araçlarını değil, potansiyel olarak o araçların şimdi işledikleri gibi işleyebilmelerini mümkün kılan toplumsal ilişki örüntülerini de içerir. Öteki uçta duran Durkheim, toplumsal olguları şeyler olarak ele almamız gerektiğini söylerken Marx, şeyleri toplumsal gerçekler ya da ilişkiler olarak kavrar ve bu ilişkileri zihinsel olarak zorunlu koşullar ve sonuçlar yoluyla bütünlük noktasına genişletme yetisine sahiptir. Bu tam anlamıyla tarihte içsel ilişkiler felsefi olarak adlandırılan yaklaşımın bir biçimidir.

Tarihte temel olarak üç bütünlük nosyonu vardır:

1. Descartes'ten Wittgenstein'a uzanan atomistik kavrayış bütünü basit olguların bir toplamı olarak görür.
2. Schelling de muhtemelen Hegel de ve çoğu çağdaş yapısalcıda görülen formalist anlayış bütüne parçalarından bağımsız bir kimlik atfeder ve bu bütüne parçaları üstünde mutlak bir öncelik tanır. Buradaki gerçek tarihsel nesne bu bütünün önceden var olan özerk eğilimleri ve yapılarıdır. Araştırmanın başlıca hedefi örnek sağlamaktır ve 'uymayan'

olgular ya yok sayılır ya da önemsiz artıklar olarak değerlendirilir .

3. Marx'ın (çoğunlukla formalist anlayışla karıştırılan) maddeci ve diyalektik kavramsallaştırması bütünü parçalarının yapılaşmış karşılıklı bağımlılığı -başlıca parçalarının her birinde gözlemlendiği biçimiyle-gerçek dünyanın etkileşimli olay, süreç ve koşulları olarak görür .

Bu parçaların sürekli değişimi ve etkileşimi yoluyla, daha önceki evrelerde örtük olarak içerilen olasılıkları gerçekleştirerek, bütün de değişir . Mevcudun kökenine (geriye doğru) ve olası geleceklerine (ileriye doğru) yapılan izdüşümler olarak akış ve etkileşim içsel ilişkiler felsefesinin başlıca özelliğidir. Bunlar dünyanın temel parçalarıdır ve her hangi bir araştırmada verili kabul edilirler. Bu karşılıklı bağımlılık yapılaşmış olduğu, -yani görece kararlı bağlantılara dayandığı- için söz konusu etkileşim bütüne bir görelî özerklik verir. Bu etkileşim bütünün, parçalarla (ki bu parçaların sırası ve birliği bütünü temsil etmektedir) ilişkilere sahip olmasını sağlar. Bu ilişkiler dört türdür:

1. Bütün parçaları bu tikel bütün içinde daha işlevsel olması için şekillendirir. (böylece örnek olarak, gereksinim duyduğu yasalara sahip olan kapitalizmin kendisidir)
2. Bütün bu işleve göre her bir parçaya anlam ve görelî önem verir . (kapitalizmin yasaları, yalnızca kapitalist toplumun sürmesini sağlayan yapının öğeleri olarak anlaşılabilir ve yaptığı katkı ölçüsünde önemlidir).
3. Bütün kendisini parça aracılığıyla açıklar. Bu nedenle parça bütünün bir biçimi olarak görülebilir. İçsel ilişkiler felsefesi gereği, bütünün her hangi bir parçası çalışılırken, bütün hakkında tek yönlü de olsa bir görüş edinilir. Bu bir avlunun çevresindeki pek çok pencerenin her hangi birinden dışarı bakmak gibidir (kapitalizmin zorunlu koşulları ve sonuçlarını içeren başlıca yasalarından birini çalışmak bir kapitalizm çalışması olacaktır).
4. Parçaların birbiriyle yukarıda önerilen anlamdaki ilişkisi, bütünün sınırlarını ve anlamını oluşturur. Bu ilişkiler, bütünü bir tarihi, bir amacı ve bir etkisi olan, süregiden bir sisteme dönüştürür . Son iki ilişkinin varlığı, ilk ikisini, bütünlüğün birbirine çok benzeyen formalist kavrayışından ayırır ve Marx'ın, tarihin insanları yaptığı gibi insanların da tarihi yaptıklarını söylemesini mümkün kılar.

Bunlar dışında Marx'ın iki ya da daha çok parça arasında ve bir parçayla kendisi (kendisinin geçmişteki ya da gelecekteki bir biçimi) arasında gördüğü ilişkiler de vurgulanmalıdır. Diyalektiğin yasaları denilen şey bu ilişkilerden daha önemli olanlarını işaret etmek için kullanılır. Engels,

niceliğin niteliğe dönüşümü, karşıtların karşılıklı olarak birbirine nüfuz etmesini ve uçlarına çekildiklerinde birbirlerine dönüşümünü, çelişki ya da yadsıma yoluyla gelişmeyi ve sarmal gelişme biçimini bu yasalar arasında sayar.³ Bu yasaları ispatlamak burada yapılamayacak kadar uzun bir iştir. Şimdilik, bu yasaların karakterinin, içsel ilişkiler yoluyla anlaşılabilir bir dünyada gerçekleşen etkileşim ve değişim hakkındaki genellemeler olduğunu belirtmek yeterlidir. Bu genellemeler önerdikleri araştırma çizgisi nedeniyle özellikle önemlidir. Bunlar, daha sonra Marx'ın yöntemindeki bu evreyle ilişkili olarak tartışılacaktır.

III

Marx'ın epistemolojisi kendi ontolojisine dayanır ve nasıl bilgi edildiği ve bilinenleri nasıl organize ettiğine dairdir. Sözelimi ontolojisi Marx'a, gerçekliği onun yardımıyla gözlemleyebileceği bir prizma sağlıyorsa, epistemolojisi onun bu prizma yoluyla öğreniş biçimidir. Yöntemin bu evresi de birbirine bağlı dört süreçten (ya da tek bir sürecin dört yüzünden) oluşur: algı (*perception*), soyutlama (Marx'ın algılananı farklı birimlere ayırması), kavramsallaştırma (soyutlananın düşünülebilecek ve iletişim kurulabilecek kavramlara tercümesi) ve yönlendirme (soyutlananların Marx'ın yaklaşımlarına, inançlarına ve gelecekteki algılarını ve soyutlamalarını da içeren eylemlerine etkileri).

Marx'a göre algı insanların dünyanın farkında oluş biçimlerini içerir. Başka türlü gözümüzden kaçacak olan duygu ve düşüncelerle bağlantı kurmamızı sağlayan bir dizi ussal ve duygusal durumu da içererek, beş duyunun ötesine geçer.

Gerçekte her zaman bilgimiz, deneyimimiz, ruh halimiz, ele almakta olduğumuz problem gibi şeylerle ilişkili olarak, algıladıklarımız doğru - dan gördüklerimizden daha fazladır, bir biçimde onlardan daha farklıdır. Bu farklılık yalnızca duyumsadığımız sayısız niteliği anlamlı tikellere dönüştüren bazen ayırt etme de denen soyutlamayı düşündüğümüzde ele alınabilir hale gelir. Soyutlama yalnızca sorular için değil, soruların çalışıldığı birimler için de sınırlar koyar. Soyutlama, diğer niteliklerle karşılıklı bağımlılığında birimlerin ne kadar genişletileceğini belirleyerek bu sınırlamayı gerçekleştirir. Eğer söylediğim gibi her şey başka her şeyle, onun bir parçası olacak biçimde ilişkilirse, bir şeyin nerede bitip öbürünün nerede başladığına karar vermek gerekir. Marx'ın ontolojisiyle, soyutlanan birim yukarıda anlatılan anlamda bir ilişki olmaya devam eder. Birimin görelî özerkliği ve ayrıklığı Marx'ın bazı belirli amaçları yerine getirmek için o sırada öyle ele almış olmasından kaynaklanır. Amaçlardaki bir değişiklik, çoğunlukla aynı

bütünden farklı birimler ayırt edilmesine yol açar. Örneğin sermaye artıdeğer üretmek için kullanılan üretim araçları olarak kavranabilir. Bazen bu kavramlara kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkiler de dahil edilir. Bazen de bu soyutlama, söz konusu eylemlerin ve ilişkilerin pek çok koşulunu ve sonucunu içerecek biçimde genişletilir (ki hepsi Marx'ın o uğraktaki ilgisiyle uyumlu biçimde genişletilir).

Marx'ın burjuva ideologlarına yönelttiği temel eleştiri, soyutlamalarla uğraşırken bu soyutlamaların bütünle olan ve onları hem görelî hem de tarihsel olarak özgül hale getiren ilişkilerin farkında olmamaları ve bununla ilgilenmemeleridir. Böylece örneğin bazı insanların istediğini yapabilmesini mümkün kılan 'özgürlük' başka insanların aynısını yapamaması koşulundan ayrı tutulur. Ancak Marx da zorunlu olarak soyutlamalarla uğraşmıştır. Bütünlük hakkındaki bütün düşünme ve çalışma bütünlüğü ele alınabilir parçalara ayırmakla başlar. Ama Lukacs'ın ifade ettiği gibi sonucu belirleyen, bu yalıtma sürecinin bütünü anlamak üzere bir yol olarak düşünülüp düşünülmediği, varsaydığı ve gereksindiği bağlamla bütünleşip bütünleşmediği ya da yalıtılmış bir parçanın soyut bilgisinin kendi içinde bir amaç olarak görelî özerklik kazanıp kazanmadığıdır.⁴ Eleştirdiği burjuva ideologlarının tersine Marx, çalışmasını yürüttüğü birimleri hazır olarak bulmadığının, onları soyutladığının bilincinde ve bu soyutlamaların bütünle olan zorunlu bağlantılarının farkındaydı.

İzlediği prosedürün Marx'a sağladığı ilk avantaj, tikel sorunuyla ilgili olarak her hangi bir birimin boyutunu, yukarıda da gördüğümüz gibi, istediği biçimde değiştirebilmesidir (yine de kapitalist toplumda yaşayan herkesin sahip olduğu pek çok ortak deneyim, Marx'ın soyutlamalarıyla diğer insanların soyutlamaları arasında, bu noktanın düşündürdüğünden çok daha fazla ortaklık olduğuna işaret etmektedir). İkinci olarak Marx, değişik nitelikleri ve değişik nitelik gruplarını kendine araştırma ve çalışma için yeni bir konu sağlamak üzere daha kolay soyutlayabilmiştir (Artık-değer ve üretim ilişkileri bunun örnekleridir). Bu prosedürün Marx'a sağladığı üçüncü avantaj şudur: İnsanların yaptığı soyutlamalar, gerçek tarihsel koşulların (özellikle de toplumsal bir sınıfın üyeleri olarak bilgi ve çıkarlarının) sonucudur ve bu soyutlamaların çalışılması Marx'ın toplum hakkında bilgi edinmesine önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Sonra gelen kavramsallaştırma süreci, soyutlanan birimleri basitçe etiketlemekten fazla bir şeydir. Kavramsallaştırma, her bir birimin ne olduğuna, ele alınan sistemdeki işlevine ve gerçekteki yapısına dair bir

anlayışı da içeren bir isim bulma etkinliğidir. Bu süreçte, soyutlama ile dünyaya empoze edilen sınırlar (sınırlar kadar potansiyelleri de belirleyen) tüm diğer sınırlamalarla ilişkilendirilir ve bir düşünme tarzı kurulmuş olur. Soyutlama kavramsallaştırma ile birlikte yalnızca anlaşılır olmakla kalmaz, iletişime elverişli bir anlam da kazanır. Her toplumun kendini anlayış biçimi; kategorilerine, onların ne olduğuna ve ne anlama geldiğine yansır. Dayandıkları soyutlamalar gibi kategoriler de toplumun ürünleridir; hem toplumsal koşulları açıklarlar hem de düşünce ve eylem etkileriyle onların yeniden üretimine yardım ederler. Bu biçimiyle kategoriler (onların anlamı ve biçimi), toplumun kendisinin evrimiyle doğru orantılı olarak değişirler. Marx ve Engelsin diğer düşünürlere sıklıkla yönelttikleri bir eleştiri, bu düşünürlerin geleneksel kategorileri kabul etmekle, anlayabileceklerini şeyleri bu kategorilerin ait oldukları toplumdaki en kolay görünen şeylerle kısıtlamış olmalarıdır.

Marx'ın kendi başansı, bazen, artık-değer gibi kimi yeni kavramları kazandırmasıyla mümkün hale gelen daha tam bir anlama gücü olarak nitelenir. Örneğin Engels, Marx'ın ekonomiye katkısını Lavoisier'nin kimyaya olan katkısıyla karşılaştırır. Priestly ve Scheele oksijeni zaten üretmişlerdi ama bunun yeni bir element olduğunu bilmiyorlardı. Bu yeni elemente sırasıyla deflogistik hava ve ateşten hava diyerek, ateşi yanan vücudu terkeden bir şey olarak gören flogistik kimyanın kategorileri içinde kaldılar. Yanan vücudun dışında ve ateşten ayrı bir şey olarak kavrandığında, oksijen ısı sırasında vücutla birleşebilirdi. Oldukça benzer bir biçimde, Engels'e göre, Marx artık artı-değer olarak isimlendirilen ürün parçasının farkına varan ilk kişi değildi. Diğerleri karın, rantın ve faizin emekten geldiğini gördüler. Klasik ekonomi politik işçiye giden ve sermayedara giden ürün oranlarını incelemiştir. Sosyalistler bu eşitsiz bölüşümü adil değil diye lanetlediler; fakat 'hepsi de kendilerine intikal eden ekonomik kategorilerin mahkumu olarak kaldı.'⁵ Marx çoğunlukla çözüm olarak görülen olguyu problem olarak ele aldı ve bu problemi, özellikle onun ana öğelerini artı-değer olarak yeniden kavramsallaştırarak çözdü. Karın, rantın ve faizin işçilerden kaynaklanan kökenine ve işçilerle olan sürekli ilişkisine bir isim vermekle, artı-değer görünüşte ayrı ekonomik biçimler aracılığıyla çalışan ortak bir silsile üzerinde odaklandı. Bu yeni kavramla, Lavoisier'nin yeni oksijen kavramıyla flogistik kimyanın kategorilerinde yaptığı gibi, Marx da ekonomi politığın bütün ana kategorilerinin etkileşimini açıklayabiliyordu.

Kavramsallaştırma süreci ile soyutlama süreci arasındaki bağ, Marx'ın soyutlamalarını karakterize eden esnekliğin aynı şekilde onun kavram-

larına da uygulanacağını gösterir. Böylece, Marx'ın yazılarındaki 'sermaye Marx'ın anlayışındaki birimin boyutuna ve bileşimine bağlı olarak sermayenin zorunlu koşullarını ve sonuçlarını temsil eden bir sürekliliğe işaret eder. Marx'ın çalışmalarında eleştirmenlerin belirttiği tanımların esnekliği sadece Marx'ın soyutlama sürecine ve altında yatan ontolojiye geri dönerek anlaşılabilir.

Marx'ın epistemolojisinin algılama, soyutlama ve kavramsallaştırma ile sökülemez bir biçimde bağlanmış olan bir diğer parçası yönlendirme sürecidir. Marx yargının, tutumun ve eylemin, içinde meydana geldiği toplumsal bağlamdan (bu bağlamın anlaşılabilir olduğu kategorileri de içerecek) ve bu bağlamın izin verdiği gerçek alternatiflerden katı bir biçimde ayrılamayacağına inanır. Bu basitçe neyin doğru neyin yanlış olarak ele alındığı meselesi değildir. Daha ziyade mesele kategorilerin kendisine içkin olan açıklama yapılarıdır. Toplumsal kökenlerine ve pratik amaçlarına bakarak, Marx, bu yapıyı içindeki insanların yaşamına kadar genişletti. Bunun sonucunda, bu yapıya dayanan her hangi bir grubun değerlerinin veya eylemlerinin analizini yaparken, Marx gruptaki herkesin neyi doğru olarak gördükleri ile, bu doğruluğu örgütledikleri kategoriler ile ve her ikisini de yapılandıran sosyal şartlar ve çıkarlar ile (ki hepsi de belli ve gelişen sistem içindeki bir sosyal ilişki olarak düşünülebilir) ilgilenir. Marx'ın bir devrimci olarak kendi yargıları ve çabaları aynı zamanda kapitalizmi nasıl anladığının bir parçasıdır ve bu anlayış onun kategorilerine de yansımaktadır. Bunun farkında olan Marx, geçmişteki ve günümüzdeki ütopyacı sosyalistlerin aksine asla ahlaki bir vazgeçmeyle sınırlı olmamış, insanları, kendi açıklamasının yapısını kabul etmelerini sağlayarak sosyalizme kazanmaya çalışmıştır.⁶

IV

Ontoloji ve epistemolojiden sonra, Marx'ın yöntemindeki diğer aşama araştırmadır. Marx'ın neyi aradığı ve bulduğu şeyleri nasıl anladığı, onun araştırmasında kesin bir etkiye sahiptir. Onun baktığı şey özellikle de kapitalist sistemin iç yapısı ve tutarlılığı, tarihsel ve özgül bir bütünlük olarak varoluşudur. Marx'ın gündemindeki acil araştırma konusu ne olursa olsun, onun daha büyük araştırma konusu kapitalist toplumdur ve araştırmasında ne zaman ve ne şekilde ilerlerse ilerlesin kapitalist toplumu daima aklında bulundurmaktadır.

Marx'ın araştırma yöntemi, karşılıklı bağımlılıklarının geniş dış hatlarını açığa çıkarmak için sosyal ilişkiler olarak düşünülen birimlerin aralarındaki ilişkilerin izini sürme çabasıdır. İçsel ilişkiler olarak mantıksal karakterlerini dikkate aldığımızda bu bağlar artık daha geniş bazı bi-

rimler içinde ayrı bütünlükler olarak görülen her bir sosyal ilişkinin içinde ya da arasında aranabilir. Pratikte bu, Marx'ın hem kurduğu perspektif biçimini hem de analizine giren birimlerin (aynı zamanda örtü kavramlarının anlamlarıyla birlikte) genişliğini sık sık değiştirdiğini göstermektedir. Böylece, örneğin sermaye (genellikle sermayenin temel nosyonu) kapitalizmin girinti ve çıkıntılarının incelenebileceği bir bakı noktası olarak hizmet eder; emek başka bir şey olarak hizmet eder, değer başka bir şey, vs. Her bir durumda, üzerinde çalışılan etkileşimler aynı olsa da ona yaklaşım ve açığı (ve vur gulan tanımlar) farklılaşır.

Siyaset bilimcileri daha doğrudan ilgilendiren ve tamamen Marx'ın örneğini sürdüren Gramsci'nin *Hapishane Defterleri* kendi zamanının bütünlüğünün pek çok tek yönlü versiyonunu göz önüne sermek için kesişen sosyal ilişkileri, sınıfı, sivil toplumu, siyasal partiyi, bürokrasiyi ve devleti inceler. Marx'ın yaklaşımının en büyük avantajı, ona (ve Gramsci'ye) karmaşık etkileşim ve değişimi gözden kaçırmadan, ki bu dar bir şekilde tanımlanmış statik faktörler arasında ilişki arandığında ortaya çıkan bir eğilimdir, büyük etkileri keşfedebilme yetisi sağlamasıdır. Aynı şekilde, bir sosyal biçimin bir diğerine dönüşümüne (operatif kavramdaki bir değişim de buna işaret eder) her bir sosyal ilişki içindeki gelişmenin izi sürüldüğünde en iyi biçimde vakıf olunur. Burada Gramsci'nin sosyal sınıfların ve bürokrasinin nasıl siyasal partiler haline geldiğine ve siyasal partilerin de bir devlet haline gelebildiğine gösterdiği duyarlılığa dikkat çekmek yerinde olur.⁷

Marx, diyalektiğin yasalarında cisimleşmiş etkileşim ve değişim kalıplarının evrensel olduğunu varsayıyordu. Bu kalıplar ona tikel gelişmeleri incelemek için geniş bir çerçeve sunmuştur. Niceliğin niteliğe dönüşümü yasası Marx'ı bir sosyal faktörün kendi öğelerinden bir ya da daha fazlasının artışı ya da azalışı ile görünümünü ve/veya işlevini nasıl değiştirdiğine duyarlı kılmıştır. Böylece, örneğin, paranın ancak belirli bir miktara ulaştığında sermaye işlevi gördüğü söylenmiştir. Karşıt kutupların birbirine nüfuz etmesi yasası Marxa, açıkça görülen karşılıklarla karşılaştığında her bir sosyal ilişki için kendi karşıtını inceleme, onları birleştiren şeyi arama cesareti vermiştir. Bu yolla kapitalizmdeki zenginlik ve yoksulluk karşıt görünmekle birlikte, aynı ilişkinin karşılıklı bağımlı yüzleridir.

Çelişkiler aracılığıyla gelişme yasası kuşkusuz bu yasalann en önemlisidir. Herhangi bir karmaşık organizmayı oluşturan süreçler farklı hızlarda ve çoğunlukla da uyumsuz şekillerde değişirler. Birinin ileriye gitmesi şunun ya da bunun geri çekilmesini gerektirecek içsel olarak ilişkili eğil-

imler (yani bir başkasındaki ve ortak bir bütündeki ögeler olarak) şek - linde görüldüğünde, süreçler çelişkili hale gelirler. Bu çelişkilerin çözülümü bütünlüğü önemli bir biçimde dönüşüme uğratabilir. Onların çelişkileri için eğilimleri incelemek, çatışma kaynaklarını, çatışma mad - dileşmeden önce bile görünür olabilecek kaynakları aramak için bir yoldur. Çelişkiler sık sık kümeler halinde gelir ve onların birliği ve önem sıraları Marx'ın araştırmasının eşit derecede nesnelidir.

Marx'ın de dahil olmak üzere her türlü araştırma, eksik kalmaya mah - kum olan bir bilmeceye anlam vermek için yeterli parçaları arama işidir. Kapitalist toplumun iç işleyişinin izini sürerken, Marx bu ödeve yardımcı olacak bir strateji ve öncelikler kümesi benimsedi. Örneğin, Marx işe, somut bütünlükle açık ve zengin bağlantıları olan sosyal ilişkileri -ser - maye, meta ve değer gibi- incelemekle başladı. Marx, aynı zamanda, içinde sistem olarak kapitalizmi çalışabileceği bir laboratuvar olarak da zamanının en gelişmiş kapitalist toplumu İngiltere üzerine yoğunlaş - mayı seçti.

Marxist teoriye göre, bütünlüğün varoluş koşullarını yeniden üreten maddi üretimdir ve bütün sosyal faktörler arasındaki karşılıklı etkile - şimde, ekonomik faktör en büyük etkiye sahiptir. Bunun sonucunda, Marx, genellikle herhangi bir problemi veya dönemi çalışmaya eko - nomik koşulları ve pratikleri, özellikle de üretimin koşullarını ve pratik - lerini inceleyerek başlar. Marx, sınıfların ve sınıfları oluşturan bireylerin ekonomik çıkar ve güdülerini de hesaba katar; onun açığa çıkarılması - na en fazla önem verdiği çelişkiler ekonomik olanlardır. Eğer başlangıç - ta belirli yönlerine yoğunlaşmak amacıyla Marx'ın yöntemini onun teori - lerinden soyutlamışsak, bu yöntemi nasıl ve ne için kullandığını görmek için tekrar tekrar bu teorilere dönmek gereklidir.

Özel bir dikkat de gerçek süreçler ve onların anlaşılma biçimleri arasın - daki etkileşime gösterilmiştir. Marx, *Kapitali* 'ekonomik kategorilerin bir eleştirisi ya da daha doğrusu, eleştirel bir tarzda açıklanan burjuva ekonomik sistemi'¹⁸ olarak betimler. Öyleyse *Kapitali*, kapitalist pratikler üzerine olduğu kadar kapitalist pratikler hakkında kabul edilmiş fikirler üzerinedir de. Belirtildiği gibi, Marx'ın herhangi bir alanda burjuva ide - olojisine ana eleştirisi burjuva düşünürlerinin o alanı çevreleyen bütün - lüğün farkında olmayışları ve onların tikel betimlemeleri ve açıklamaları içinde kalmalarıydı. Genellikle burjuva düşünürleri, doğrudan doğruya algılanabilir olan şeyleri, ona anlamını veren ögelerin yapılaşmış kar - şılıklı bağımlılıklarından mantıksal olarak bağımsızmış gibi ele alarak dolaylı görünüşleri bütün hakikat olarak görme günahını işlerler. Bu

karşılıklı bağımlılıkların iç bağlantılarının izini sürmek suretiyle, Marx, bu fikirlerin özünü- ki bu öz görünümünde yansıyan hakikatle sık sık gelişmektedir- göz önüne sermektedir. Örneğin burjuva ekonomi politiği, işçilerin saat ücreti almaları gerçeğine bakarak, çalışılan saatlerin toplamına göre verilen ücretlerin emeğin tam karşılığını temsil ettiğini sanar. Marx, emek ve içinde bulunduğu toplumsal koşullar arasındaki ilişkileri (ki buna çoğunlukla bu koşulların anlaşılmasını sağlayan ücret gibi nosyonlar da dahildir) açığa çıkararak işçilerin, ürettikleri zenginliğin sadece bir kısmını geri aldıklarını gösterebilmektedir.

Marx'ın bir bilim adamı olarak itibarı hasımları tarafından bile pek az sorgulanmıştır. Marx, herhangi bir konuyu eleştirmek için o konuyu ve başkalarının onun hakkında ne yazdığını ayrıntılı olarak bilmek gerektiğine inanıyordu. O kadar ki, toprak rantı üzerine ne yazılmış olduğunu okumak için hayatının son yıllarında Rusça öğrenmişti. Zamanında varolan her türlü bilgi kaynakları ve bilgi toplama teknikleri -hükümet raporları, anketler, yoklamalar, kurgu, gazete vs- onun gözünde saygındı ve bu alanlarda modern sosyal bilimlerden yapılmış bir sürü ilerlemeye daha az açık olacağına inanmak için hiç bir neden yoktur. Bir kere bu kabul edildikten sonra ise Marx'ın temel olarak toplanmaya değer bilginin ne olacağı, bilgiye ulaşmanın çeşitli tekniklerinin altında yatan varsayımlar, bir konuyu çalışmanın bilgiyi nasıl etkileyeceği ve özellikle de olası çözümler menzili üzerinde kullanılan kavramların (açıklayıcı yapılar) etkisi ile ilgilendiğini de eklemek gerekir. Örneğin, Marx tipik tutum anketiyle tanışmış olsaydı, kuşkusuz ne sorulduğuna, nasıl sorulduğuna, sorulan kişilerin kimler olduğuna (sosyal sınıf farklarına genelde gösterilen kayıtsızlık), tasdiklenen yanıtların yansıtıldığı koşullara (bu koşullardaki değişikliğin çoğunlukla farklı bir yanıtı yol açması gibi) dayanan (önyargı) üzerine odaklanırdı. Marx muhtemelen egemen yanlış bilincin yanısıra, her bir bireysel değerlendirmede bulunabilecek öznel yargıları dikkate alarak hiç bir anketin sosyal ve ekonomik yapıları yeterince açığa çıkaramayacağını vurgulardı. Bu, Marx'ın tutum anketlerinden gelen bilgiyi önemsemeyeceği anlamına gelmez -bir çok takipçisinin maalesef yaptığı gibi- ama Marx'ın bunları kullanışı oldukça nitelikli ve eleştirel olurdu.

V

Marx'ın ontolojisi dünyanın bir bütünlük olduğunu ilan eder; epistemolojisi bu bütünlüğü, yapılaşmış karşılıklı bağımlılıkları kavramlarda yansıyan ilişkisel birimlere parçalar; araştırması, bu birimler arasındaki bağlantıların izini sürerek, bu bütünlüğün ayrıntılarında hayat bulur; Marx'ın

yönteminin dördüncü aşaması olan entelektüel yeniden inşası, bu işlemlerin tamamlanmasıyla gerçekleşir. Entelektüel yeniden inşada, Marx işe başlarken, gerçek olsa da bilinmediği için tanımlanmamış olan bütünlük, onun anlayışının zengin, somut bütünlüğüne dönüşür.

Eğer Marx, örneğin, Amerikan Kongresini çalışsaydı, -birçok profesyonel siyaset bilimci gibi- 'yasaların nasıl yapıldığını' bilmekle yetinmezdi. Marx'ın entelektüel yeniden inşası zorunlu olarak toplumdaki diğer kurumlar ve pratiklerle etkileşen sosyal-siyasal bir olgu olarak Kongrenin tarihini, onun sınıf mücadelesindeki yerini ve yine Kongrenin çalışmasında kapitalizmin temel çelişkilerinin ve yabancılaşma ilişkilerinin rolünün araştırılmasını kapsardı. Ayrıca Marx, bu işlevler ve ilişkilerin, günlük etkinliklerle vatandaş olarak yeniden üretilen insanlardan hangi yollarla gizlendiğini de araştırırdı. Kongreyi bütünlükten bağımsız olarak anlayan (ya da onu bir tür daha geniş bir soyutlama içine, politikaya yerleştiren) ortodoks siyaset bilimciler için, bu yasa yapma organının kapitalist çıkarları ve bu rol ışığında karakterini koruma rolü hiç bir zaman yeterince takdir edilemez. Öte yandan Marksist entelektüel yeniden inşada ise, Kongre, kapitalist toplumun siyasi kural koyucu biçimi olarak yasama organında yeniden doğan kapitalizm olarak anlaşılır ve bu biçim içindeki bu bütünlüğün diğer veçheleri asla gözden kaçırılmaz.

Marx'ın bütünlüğü yeniden inşasında, 'altyapı da olduğu kadar üstyapı da da, insanların ürünlerinde olduğu kadar onların etkinliklerinde de temel önem çelişkilere verilir. Marx'ın kapitalizmde gördüğü çevreleyici çelişki, kendi özgün etkileşiminde diğer tüm kapitalist çelişkileri barındıran çelişki, toplumsal üretim ve özel edinim (appropriation) arasında olandır. Bu, bazıları tarafından 'kapitalizmin o zamana değin hiç olmadığı kadar yüksek toplumsal karakteri ve onun devam eden özel amacı' arasındaki çelişki ya da üretimin nasıl örgütlendiği ve varolan teknoloji ve kültür içinde nasıl örgütleniyor olabileceği arasındaki çelişki olarak yeniden formüle edilse de bunların her biri onun anlamının sadece bir parçasını vermektedir.⁹ Bütün büyük çelişkilerin birliğini cisimleştiren bir çelişki olarak, toplumsal üretim ve özel edinim arasındaki ilişki Marx'ın somut bir sistem olarak karmaşık kapitalizm anlayışını gösterir. Kendi iç işleyişi içinde anlaşılabilir kapitalizm, Marx'ın araştırmasının en genel olduğu kadar en gelişkin sonucudur ve onun entelektüel yeniden inşasının her bir düzeyinde şu ya da bu biçimi altında mevcuttur.

Marx tarafından benimsenen entelektüel yeniden inşaya bir ilk yaklaşım, kapitalist yaşamın olgularında bir kalıp olduğu gözlemlendiği zaman gerçekleşir. İnsanları küçük bir hırsızlık yüzünden yıllarca hapse gön-

dermek ile petrol kullanım müsaadesi biçimindeki büyük hırsızlıklara göz yummak, insanların açlıktan kırıldığı bir zamanda patatesleri yakmak, konut sıkıntısının ortasında apartmanları boş bırakmaya izin vermek, gittikçe artan bir oranda işçi işsiz kalırken makineleri tozlanmaya bırakmak, kentte yaşayanları nefes alamaz hale getirmek ve teknoloji imkanları ortadayken lağımdan içmek arasındaki bağlantı nedir? Radikaller ve liberaller arasındaki belirleyici ayrım, liberallerin sosyal sorunları oldukça bağımsız ve tesadüfi olaylar olarak görmeleri ve her birini tek tek çözmeye çalışmalarıdır. Kapitalist sistemin parçaları olarak bunların arasındaki içsel bağlantıların farkında olmadıkları için, bu hastalıklarla, başarılı bir çözümün olanaklı olduğu tek düzeyde, yani bütüncül toplum düzeyinde ilgilenemezler ve bu hastalıklar son çözümlemede lanetleme ve ümitsizlik uçları arasında sallanmaya bırakılır.

Öte yandan, radikal etiketini kabul edenler, genellikle, liberallerin yüzlerce bağlantısız rolün dağınık uçları olarak bıraktıklarının, kapitalist hayatın çok (ya da en azından büyük olasılıkla) gerekli parçaları olarak düğümlendiğinin farkındadırlar. Ancak, onların anlayışlarında çoğunlukla gözden kaçınan ise tikel olayları dolayımlayan yapılar (özler, yasalar, çelişkiler) ve bir bütün olarak kapitalist sistemdir. Belli bir olgudan kapitalizmin nasıl sorumlu olduğunu anlamak için, insanların ve süreçlerin taşıdığı sistemin gerekliliklerini üreten birbiriyle ilişkili işlevler bilinmelidir. Yoksa, bizim ikilemimize bir yanıt olarak kapitalizmin kendisi pek az aydınlanma getiren bir soyutlamadır. Bu dolayımı öğrenmek zorunlu olarak sarmal bir türdedir; entellektüel yeniden inşadaki her bir başarı, ontolojide, epistemolojide ve incelemede ortaya çıkan süreçleri ilerletir ki bu da bütünlüğün daha tam bir somutlanmasına imkan verir. Burada önerdiğimiz Marx'ın yönteminin farklı parçaları arasındaki etkileşim, onların entegral bir yaklaşım olarak ilerlemeleri, okuyucuya şu anda yapılan değerlendirmede birbirini tam olarak takip eden aşamaların şemalaştırılmasından kaynaklanabilecek olası tahriflere karşı koruma sağlamalıdır.

VI

Marx'ın açılımı - yöntemindeki beşinci ve son aşama- için ortaya konulan problem, her bir parçasında ilişkisel olarak kapsanan yapısal karşılıklı bağımlılığın bir sistemi olarak kapitalizmi nasıl açıklamak gerektiğidir. Eğer Marx'ın incelemesine kılavuzluk eden sorular tikel kapitalist pratiklerin nasıl ortaya çıktıkları ve tam da onların biçimlerinin nasıl kapitalist sistemin dışavurumları olduğu ile ilgileniyor ise, onun açılımına kılavuzluk eden yanıtlar bu biçimlerin bir değerlendirme-

sinde (ki artık onun entellektüel yeniden inşasıyla tümleşik hale gelmiştir) bu sistemi yeniden kurmayı amaçlar. Sıklıkla kanıtırlsa ve bu her zaman Marksizm üzerine olan çalışmalarda daha fazla yapılsa da, kavrayış ve açıklayış ayrı işlevlere sahiptir ve farklı teknikler gerektirir. Marx'ın kapitalizmi entellektüel olarak yeniden inşa etmesinden anlıyoruz ki, Marx öncel koşullar üzerine yoğunlaşsa da gerçekliği bir kaç ampirik genellemeye indirgeyen ya da ideal modeller kuran veya basitçe olguları sınıflamakla yetinen açıklamaları reddedecektir. Bu durumların her birinde açıklama iki ya da daha fazla soyutlamayı birleştiren biçim alır; daha geniş bağlama dokunulmaz. Marx'a göre, kapitalizm, içinde gerçekleşen her türlü şeyin tek yeterli açıklamasıdır; ama bu, somut bir bütünlük olarak anlaşılan kapitalizmdir.

Marx'ın açıklamada amacına göndermede bulunurken kullandığı metafor, gerçekliğin 'akseden' bir versiyonudur. Marx, eğer 'inceleme nesnesinin hayatı bir aynada ideal biçimde yansıtorsa' başarılı olacağına inanır ve bu gerçekleştiğinde 'önümüzde sanki sadece bir önsel inşaya sahipmişiz gibi' görüneceğini ekler.¹⁰ Marx'ın hedefi böylece açıklamasının öğelerini gerçek dünyada ilişkilendikleri gibi ve tümdengelimsel bir sisteme aitmiş gibi görünür şekilde biraraya getirmektir. Engels'in ve Paul Lafargue'nin yorumlarından ve Kapital'i sık sık revize etmesinden (her bir müsvedde ve her bir baskı büyük değişiklikler içermektedir) Marx'ın gerçekliği aksettiren sunumunun ondan sürekli kaçmaya çalışan bir hedef olarak var kaldığı görülmektedir. Ölümünden hemen önce, Marx Kapital'i yeniden revize etmeyi planlıyordu.

Marx, anlayışında mevcut bulunan somut bütünlüğü yeniden üretmek için temel olarak iki yola başvurdu: Halihazırdaki toplumsal ilişkilerin etkileşimini çizmek ve çeşitli biçimler aracılığıyla bir sistemin parçaları olarak tarihsel gelişmelerini sergilemek. Onların etkileşimini çizerken, açığa çıkardığı bağları her bir ilişkinin parçası yaparak, sık sık bakı noktasını değiştirir. Tekrarın donuklaştırıcı etkisi kısmen perspektifteki değişime eşlik eden söz dağarcığındaki değişimle dengelenir. Ekonomik faktörlerin baskın rolü, bu etkileşimi başka şeylerden daha fazla ekonomik ilişkilerin parçası biçiminde ve diğer ilişkilerde kullanılanlardan daha ayrıntılı biçimde sunarak sergilenir. Aynı şekilde, bütünlüğün yapılandırılmasında çelişkiye tanınan eşsiz rol, sosyal etkileşimin değerlendirilmesinde bu çelişkilere gösterilen dikkatin yoğunluğunu yansıtır.

Çelişkiler ve ekonomik faktörler Marx'ın katında ayrıcalıklı bir konum işgal ederler; çünkü Marx toplumsal ilişkilerin gelişimini onların farklı biçimlerine bakarak değerlendirir. Diğer pek çoklarıyla birlikte, Marx her-

hangi bir şeyi açıklamanın, büyük ölçüde onun nasıl meydana geldiğini açıklamak olduğuna inanıyordu. Marx'ı diğerlerinden ayıran ise, herhangi bir şeyin nasıl meydana geldiğinin aynı zamanda onun ne olduğunun bir parçası olduğuna inanmasıydı. Bu inanış Marx'ın, tarihi, bir sürecin tezahürleri olarak halihazırdaki olayları ve kurumları sunmak için kullandığını kanıtlar: gelişme içsel olarak ilişkilendirilmiş biçimler aracılığıyla bir büyümedir ve -geçmişten doğan ve geleceğe doğru köprü kuran- eğilim de sadece sürecin görüntüleri değil toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak ele alınır.

Marx pratik ve fikirler arasında içsel ilişkiler görür, birinde gerçekleşecek gelişme -etkileşim yoluyla- diğerinde yansıyacaktır. Bu nedenle Marx'ın kapitalizmin tarihini değerlendirmesi kapitalist yaşam biçimlerini olduğu kadar kapitalist ideolojideki değişimi de ilgi sahasına alır. Kapitalde ekonomi politığın tarihinden yapılan sayısız alıntılar, gelişen bir bütünlüğün gelişen bir parçası addedilen bu fikirlerin Marx tarafından eleştirisiyle beraber yürüyen bir yorumlama olarak öne sürülmüştür. Bu durum aynı zamanda Marx'a söz konusu gelişmenin eleştirel sonucu olarak, aynı bütünlükten doğan kendi kapitalizm anlayışını - her ne kadar kusurlu ve tamamlanmamış olsa da- ortaya koyma imkanı veriyordu.

Marx'ın sosyal etkileşim ve gelişimi açıklaması -bunu açığa çıkararak inceleme ve kendi anlayışını kuran entelektüel yeniden inşa gibi- analiz ve sentezlerin bir bileşimidir. Kapitalizmin en merkezi ve ayırdedici sosyal ilişkileri, somut bütünlüğün yapılaşmış iç bağımlılığını ve hareketini kendi içinde kapsamak için analiz edilir ve gösterilir. Marx, kapitalist sistemin işleyişi için bir ilişkinin tarihsel görüntüsünün değil önemini açıklama düzenini belirleyeceğinde ısrar etti. Örneğin, sermayenin analizi rantın analizini öncelermelidir. Bu tavsiyeyi vermek buna uymaktan daha zordu, zira Marx *Kapital*'in planında ve bir çok revizyonunda farklı sosyal ilişkilerle başlar -sermaye, para, değer ve nihayet meta (bu durum ancak bu dört sosyal ilişkinin Marx'ın kapitalizm anlayışında en yüksek yerleri paylaştığını gösterebilir).

Marx herbir büyük sosyal ilişkiye dayanarak kapitalizmi çözmeye çalışırken, aynı anda, farklı bakı noktalarından elde edilebilen bütünün tek yönlü görünüşlerini sentezlemek suretiyle sistemi yeniden inşa eder. Bir toplumsal ilişki olarak sermayeden doğan kapitalizmin iç işleyişi, değer ve başka şeylerin parçası olarak ortaya çıkan aynı karşılıklı bağımlılıktan daha farklı bir vurguya ve görünüme sahiptir. Bütünün bu tek yönlü görünüşlerinin her birini sunarak, Marx aynı zamanda veçhelerin

kendi periferilerinde işleyişlerine göre belirli varsayımlarda bulunur. Bu varsayımlar daha sonra bu aynı veçheler diğer ilişkilerin temel özellikleri olarak ortaya çıktıklarında işe yarayacaklardır. Örneğin piyasanın rolü, *Kapital I* de değer sorunu ile uğraşırken ele alınmıştır, *Kapital II* de dolaşım tartışmalarında gündeme gelmiştir ve *Kapital III* deki değer ilişkisine ise katılmıştır. Bu nedenle, kapitalizmin yapılaşmış iç bağımlılığına, her bir temel toplumsal ilişkiyi kavrayışındaki iç bağımlılıktır. Marx açıklamasında bu yapılaşmış iç bağımlılığa ardıl yakınlaşmalar ile yönelir.¹¹ Herhangi bir çalışmada (bu çalışma *Kapital*'in üç cildi olsa bile) önerilen kapitalizm analizi büyük toplumsal ilişkiler analiz edilmeden bırakıldıkları oranda eksik kalır. Kapitalist siyaset, kültür, etik vs nin yanı sıra kapitalist ekonomi çalışmalarını da bir sonuca ulaşmak için sentez çalışması ortaya koymayı gerektirir ve -daha önce değinildiği gibi- Marx'ın böyle hırslı projeleri vardı, ama sadece *Kapital* onun tüm zamanını alacak kadar genişlemiştir.

Sentez süreci, Marx'ın kavramlarının tam anlamlarını kazanma tarzı olarak da görülebilir. İletişim kurabilmenin bir koşulu olarak, terimler başlangıçta günlük nosyonları ya da buna çok yakın şeyleri içerirler. İnsanlık durumunun daha açık niteliklerine odaklanan daha genel soyutlama ve kavramlar, yani Marx'ın basit kategoriler dedikleri, bu rolü en iyi oynayanlardır ve tarihsel olarak daha somut soyutlamaları açıklamaya yardımcı olurlar; bizi derhal ve doğrudan doğruya kapitalist yapıya götüren 'karmaşık kategoriler', bu basit kategoriler kullanarak açıklanabilir. Bu yolla, örneğin emek kavramı, meta, değer ve sermaye gibi kavramları açıklamaya yardımcı olmak için kullanılır.

Genel olarak ve özellikle de bir çalışmanın başında, analiz edilen sosyal ilişkiler tarihsel olarak daha somut soyutlamalardır ve bunları çözme işi daha genel soyutlamaların yardımıyla sürer. Ancak açıklama sürecinde, sarıh anlamlara sahip basit kategoriler olarak başlayan şey somut kategorilerin kendilerine benzemeye başlayacaktır; bu basit kategorilerin derinleşen anlamlarının sınırı ise içine gömülü oldukları koşullar tarafından çizilecektir. *Kapital*'in başında genel bir soyutlama olarak görünen emek, yavaş yavaş üretici etkinliğin tarihsel olarak özgül bir biçimi, diğer deyişle, bütünüyle soyut, yabancılaşmış üretici etkinlik olarak gösterilir. Emek kavramı, der Marx, insanların kolayca bir işten bir diğerine geçtiği ve genellikle ne yaptıklarına kayıtsız kaldıkları bir zamanda ortaya çıkmıştır. Bu durum, üretici etkinliğin bu biçiminin hızlıca yaygınlaşmasıyla yeniden üretilen bir sürü tarihsel durumu önceden varsayar. Böylece basit kategoriler karmaşık kategorilerin analizini olanaqlı kılarken, aynı zamanda karmaşık kategorilerin (kendi analizlerini

oluşturabilen ve sıraları geldiğinde içinden somut bütünlüğü görebileceğimiz pencereler olarak hizmet görebilen) içine sentezlenmeye başlarlar.

Anlamaları sistemin limitlerine kadar çekilen karmaşık kategoriler ya da biraz sonra karmaşık kategorilere dönüşecek olan basit kategoriler için tanımlar bulamayan Marx, sadece bildirimler (ya da tek-yönlü betimlemeler) ve imgeler sağlayabilirdi. Bu bildirimler (*indications*) ve imgeler Marx'ın etkileyici metaforlarını yönteminin ve aynı zamanda onun yazı stiline bir parçası yaparak okuyucunun kendi imgelemine yardımcı olan açıklıkla çizilmiş niteliklerin ötesinde bir ilişkiyi genişletmektedir. Bildirimler olarak adlandırdığım şeylere tanımlar muamelesi yapmak ciddi bir hata olacaktır. Çünkü yeni bildirimlerin ilk sunumu çoğunlukla çelişkili görülecektir. Örneğin, sermaye, 'ücretli-emeği sömüren mülkiyet türü' mü, 'toplumun belirli bir kesimi tarafından tekelleştirilen üretim araçları' mı yoksa 'bağımsız güce dönüşen emekçinin ürünleri' midir?¹² Yanıt, kuşkusuz, sermayenin anlamının (tam anlamının), Kapitalde birbiriyle özgün ilişkileri içinde düşünülmüş daha bir düzine tanımla birlikte bütün bu bildirimleri kendinde taşıdığıdır. Bu tür durumlarda kesin bir tanım için uğraşmak da kısa zamanda sadece kendi kendini mahvetme anlamına gelecektir.

Marx'ın yönteminin bütün aşamaları arasında, günümüzün modern Marksistlerinin yeniden düşünmeye en fazla ihtiyaç duyacakları şey açıklama olarak diyalektiktir. Marx'ın kapitalist bütünlüğün entellektüel yeniden inşasıyla iletişim kurma konusunda problemler hiç bir zaman kısmi çözümün ötesine geçememiştir. Marx'ın neyden şikayetçi olduğu ve neye karşı savaşmaya çalıştığı konusundaki yanlış anlaşılma, kendisinin temel çalışmalarını sürekli revizyondan geçirmesiyle daha da büyümüştür. Yeni bir konuya geçmeden, Marksizmin tam bir açıklanmasında onun iyi bilinen bir çok tahrifinin -ekonomik belirlenimcilik ve yapısalcılığın çeşitli yorumları- Batı toplumundaki eğitilmiş insanların çoğunluğuna tekabül eden pozitivist kafalı izleyiciye değerli ilk ve ikincil yaklaşımlar sağlayabileceğini söylemek gerek. Kapitalist üretim tarzının sosyal ve siyasal kurum ve olaylar üzerine özel etkileri hakkında öğrenirken, faktörel (*factorial*) ve süreç düşüncesi arasında, dışsal ve içsel ilişkilerle işlem görmek arasında geçişler sağlamak için kuşkusuz bu türden açıklayıcı araçlara gerek duyulabilir. Hata, Marksizmin bu türden şekilsiz ve/veya tek-yönlü versiyonlarını, açıklamanın bütününe yakıştırmak veya Marx'ın entellektüel yeniden inşasının hakikati olarak ortaya koymaktır.

VII

Bir kere Marx'ın bize somut bir bütünlük ve bu bütünlüğün mantıksal karakteri olarak kapitalizmin aynadaki görüntüsünü sunmaya çalıştığını anladığımızda, açıklamada kullandığı teknikler (dili kullanımı da dahil olmak üzere) daha az donuk hale gelmeye başlar. Bunu gördüğümüzde, Marx'ın teorik ifadelerini, olabildiğince onun ortaya koyduğu şekliyle almaya hazır hale geliriz. Marx'ın devlet teorisini ele aldığımızda, ki zaten oradan başlamıştık, siyasal kurumlar ve pratikler ve egemen ekonomik sınıf arasında, devlet ve üretim tarzı arasında, devletin güncel işleyimleri ve içinde açıklandığı ideoloji arasında vs. öne sürdüğü ilişkilerin mantıksal karakterini artık anlayabiliriz. Ayrıca devam eden süreçler olarak ele alınan bu ilişkilerin toplamı ile onların içinde bulunduğu kapitalist sistem arasındaki bağlantıyı kavrayabiliriz. Marx'ın metodolojisinin önemi göz önüne serilen ayrıntılı bir devlet teorisinin yeniden ifadesi başka bir zamana bırakılmalı. Burada, kendimi bu yöntemin anahatlarını çizmekle, basitçe, ama vurgulayarak, bu rolü belirtmekle sınırladım.

Söylenenlerden Marx'ın yönteminin, sadece onun teorik ifadelerinin anlaşılmasının değil, aynı zamanda onun zamanından beri gerçek dünyada ortaya çıkmış gelişmeleri hesaba katarak bu teoriyi tashih etmenin de bir aracı olduğu anlaşılmalıdır. Kapitalist yaşamdaki farklı kurumlar, süreçler ve sosyal sektörlerin işlevleri yeniden değerlendirilmelidir ve hangi değişiklikler bulunuyorsa örtü kavramların anlamlarına dahil edilmelidir. Gereksinim duyduğumuz (ve bir süredir varolan) Marx'ın yazılarına gösterilen saygı ve Marksist olmayanlar da dahil olmak üzere modern akademisyenlerin araştırmalarına da eşit derecede gösterilen sağlıklı bir saygı ile dengelenmiş olarak, somut bütünlüğün bir kez daha entellektüel yeniden inşasıdır. Bu ödev öyle zordur ki, ancak kolektif olarak gerçekleştirilebilir. Burada kapitalist devlet üzerine çalışan uluslararası bir grup Marksist akademisyen tarafından *Kapitalistate* dergisinin yayımlanmasıyla böyle bir çabanın halihazırda başladığını belirtmekte fayda var. Marx'ın kendi yazıları gibi, bu girişimin pratik etkisi de temel olarak kapitalizmin yapılaşmış iç bağımlılığının ne kadar iyi zaptedildiğine bağlı olacaktır. Marx, 'donmuş şartları onlara kendi melodileriyle şarkı söyleyerek dans etmeye'¹³ zorlamak istediğini söylemişti. Biz hiç bir şey için daha azını amaçlamıyoruz¹⁴.

Çevirenler: Beycan Mura-Emre Arslan

Yazının Alındığı Kaynak: Bertell Ollman (1979) *Social and Sexual Revolution*, Boston: South End, s. 99-123.

Notlar

*Yukarıda belirtilen gelişmelerin hepsi, bu yazının yazılmasından sonraki beş yıl içerisinde de sürdü, ama söylenenlerin değiştirilmesini gerektirecek ölçüde de bir ilerleme olmadı.

1) A. Sommit and J. Tannenhouse, *American Political Science, Profile of a Discipline* (New York, 1964), s. 14.

2) Bu şema farklı bütünlük nosyonlarını ayırmak için ilk kez Karl Kosik tarafından Somutun Diyalektiğinde (*Dialectic of the Concrete*) öne sürülmüştür. Bununla birlikte, benim ve Kosik'in burada sunulan ikinci ve üçüncü bütünlük nosyonlarını algılayışları arasında önemli farklar vardır.

3) Friedrich Engels, *Anti-Duhring*, trans. E. Burns (London, n.d.), pp. 26-27. Bu yasaların bir değerlendirmesi için benim şu kitabıma bakınız: *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society* (Cambridge, 1976) Bölüm 5.

4) Georg Lukacs, *History and Class Consciousness*, çev. R. Livingston (Cambridge, Mass. 1971), s. 28.

5) Friedrich Engels, *Preface to Capital II*, (Moscow, 1957), s. 14-16.

6) Bu yönlendirme sürecinin daha gelişkin tartışmaları için Alienation'ın 4. Bölümüne bakınız.

7) Antonio Gramsci, *Prison Notebooks*, der. ve çev. Q. Hoare and G. N. Smith (New York 1971), s. 146-149, 151, 155, 157-158, 191, 227-228, 264.

8) M. Rubel, "Fragments sociologiques dans les inedits de Marx", *Cahiers internationaux de sociologie* 22, (1957), s. 129'dan alıntılanmıştır.

9) Ralph Milliband, *The State in Capitalist Society* (London, 1969), s. 34; William Appleman, *The Great Evasion* (Chicago, 1968).

10) Karl Marx, *Capital I*, çev. S. Moore ve E. Aveling (Moscow, 1958), s.19.

11) Paul Sweezy, *The Theory of Capitalist Development* (New York, 1964), s. 11.

12) Marx and Engels, *The Communist Manifesto* çev. S. Moore (Chicago, 1945), p. 33. *Capital I*, p. 10; *Pre-Capitalist Economic Formations* ed. E. J. Hobsbawn ve çev. J. Cohen (New York, 1965), s. 84-85.

13) Karl Marx, "Toward the Critique of Hegel Philosophy of Law: Introduction", *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, der. ve çev. L. D. Easton and K. H. Guddat, 1967), s. 253.

14) Burada değinilmeyen belirgin eleştirilerin bir kısmının önüne geçmek için (bu makalenin bir ilk 'yaklaşım' oluşturacağı) kitabımda ele almak niyetinde olduğum diğer önemli başlıklar sıralamak yararlı olabilir. Hata tahlil edilebilecek olanlar: 1) Marx'ın yöntemi, güncel sonuçları dikkate

alındığında sosyal bilimlerde halihazırda dolaşımında olan diğer yöntemlere karşı neden tercih edilmelidir (bu hem diğer yöntemleri eleştirisini hem de aynı konulara onların yaptığı tahlillerle karşılaştırmayı gerektirir). 2) doğru - lamaya nasıl ulaşılır? 3) sosyal bilimciler olarak aldığımız eğitim (inançlarımızın yanısıra alışkanlıklarımız, ayrı disiplinlerde örgütlenişimizin yanında öğretmenler ve entelektüeller olarak toplumsal işlevlerimiz) Marx'ın yöntemini benimsememizi ve etkili bir şekilde kullanmamızı nasıl etkiliyor? 4) neden Marx'ın takipçilerinin çoğu, onun yöntemini tahrif etti ve / veya ihmal etti? 5) bu yöntem ne ölçüde kapitalist toplumun çalışılmasına bağımlıdır? 6) kendi adına konuştuğunu iddia eden filozofların düşüncesine karşı 'sıradan insan'ın düşüncesinde Marx'ın yöntemi ne biçimlerde vardır? 7) Marx'ın yöntemi, onun anlaşılması ve kullanılması ile siyasal pratik arasındaki ilişki nedir? Bu başlıkların Marx'ın yönteminin anlamını ve değerini taşıyorsa, bu taslakta yeniden inşa etmeye uğraştığım şey tamam - lanmamış addedilmelidir.